

Ak Parti Döneminde Özgürlükler

2002-2018

Serdar Kaya

url: serdarkaya.com

twitter: [@derinsular](https://twitter.com/derinsular)

facebook: <https://www.facebook.com/serdarkayaturkce>

1. Giriş.....	2
2. Demokratik Özgürlükler: Türkiye.....	2
3. Demokratik Özgürlükler: Türkiye ve Dünya.....	5
4. Basın Özgürlüğü: Türkiye.....	6
5. Basın Özgürlüğü: Türkiye ve Dünya.....	11
6. İnternet Özgürlüğü.....	12
7. Polity4 Endeksi.....	16
8. V-Dem Endeksi.....	17

Bu kitapçığın en güncel versiyonuna ve benzeri çalışmalara aşağıdaki adresten ulaşabilirsiniz:
derinsular.com

Atf:

Kaya, Serdar. 2019. *Ak Parti Döneminde Özgürlükler: 2002-2018*.
<http://derinsular.com/pdf/akpFH.pdf>

Son güncelleme: 10 Mayıs 2019

© 2017-2019 [Serdar Kaya](http://serdarkaya.com). Bazı hakları saklıdır: Creative Commons [BY-NC-ND](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/).

1. Giriş

ABD merkezli araştırma kuruluşu Freedom House, her yıl üç ayrı konuda özgürlük raporu yayınlıyor. Demokratik özgürlükler ([Freedom in the World](#)), basın özgürlüğü ([Freedom of the Press](#)) ve internet özgürlüğüne ([Freedom on the Net](#)) odaklanan bu üç rapor, ilgili sene zarfında özgürlükler konusunda yaşanan gelişmeleri özetlemenin yanı sıra, her ülkenin bir dizi kriter doğrultusunda puanlandığı bir endekse yer veriyor.

Bu dosya, Türkiye’de Ak Parti (AKP) döneminde özgürlükler konusunda yaşanan gelişmelerin Freedom House verilerine nasıl yansıdığına odaklanıyor. Dosyada kullanılan en son veriler, aşağıdaki yıllara ve raporlara ait. Raporlar, bir önceki yılın verilerini yayınlıyor.

- Freedom House. 2019. [Freedom in the World](#). Washington, DC: Freedom House.
- Freedom House. 2017. [Freedom of the Press](#). Washington, DC: Freedom House.
- Freedom House. 2018. [Freedom on the Net](#). Washington, DC: Freedom House.

Dosya, yukarıda bahsi geçen verilerin incelenmesinin ardından, siyaset bilimcilerin yaygın olarak kullandığı ve çok daha geniş bir zaman dilimini kapsayan iki diğer demokrasi endeksine daha odaklanıyor.

- Center for Systemic Peace. 2017. [The Polity Project](#).
- V-Dem. 2019. [Democracy Report](#).

2. Demokratik Özgürlükler: Türkiye

1973 yılından beri hazırlanmakta olan *Dünyada Özgürlükler* başlıklı yıllık raporlar, Freedom House’un en eski ve en popüler yayınları durumunda. Raporlara eşlik eden endeksler, *Sivil Özgürlükler* ve *Siyasi Haklar* adlı iki ana kısımdan oluşuyor. Endekste her ülke her yıl bu iki kısmın herbiri için 1 (*en çok özgür*) ile 7 (*en az özgür*) arasında bir tam sayı değeri alıyor. Bu iki değerlerin ortalaması, ilgili ülkenin özgürlük/demokrasi puanı kabul ediliyor.

Ancak Freedom House son yıllarda sadece 1 ile 7 arasındaki bu rakamları değil, bu rakamların dayandığı indikatörlerin aldığı değerleri de açıklıyor. Daha nüanslı ölçümlere imkan tanıyan bu değerler, 1 ile 100 arasında değişiyor. *Sivil Özgürlükler* başlığı altındaki dört indikatör şöyle:

- (1) ifade ve inanç özgürlüğü
- (2) kurumlaşma ve örgütlenme hakları
- (3) hukukun üstünlüğü
- (4) kişisel otonomi ve bireysel haklar

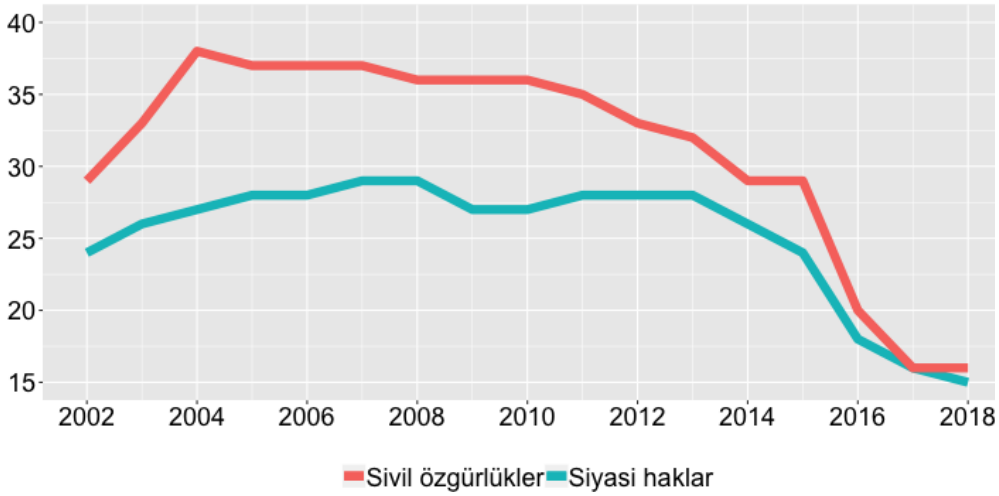
Siyasi Haklar başlığı altında ise üç indikatör var:

- (1) seçim süreci
- (2) siyasi çoğulculuk ve katılım
- (3) idari işleyiş

Bu indikatörlerin herbirinin altında başka indikatörler yer alıyor. Yani üç katmanlı bir endeksten söz ediyoruz.

Grafik 1, *Sivil Özgürlükler ve Siyasi Haklar* başlıkları altındaki indikatörlerin Türkiye için 2002 ila 2018 yılları arasında aldığı değerleri yansıtıyor. AKP'nin iktidara geldiği 2002 yılında Türkiye'nin Sivil Özgürlükler puanı 60 üzerinden 29 iken, Siyasi Haklar puanı 40 üzerinden 24. Bu iki kategorinin toplamından oluşan Özgürlük endeks skoru ise, 53.

Grafik 1. Freedom House, Özgürlükler Endeksi (Türkiye, 2002-2018)

AKP'nin özgürlükçü dönemi: 2002 ila 2010

AKP'nin ilk iki yılında, her iki alanda da belirgin bir yükseliş yaşıyor. 2002 yılında 29 olan *Sivil Özgürlükler* puanı 2004 yılında grafiğin kapsadığı yıllardaki en yüksek değer olan 38'e çıkıyor. *Siyasi Haklar* kategorisindeki yükseliş ise biraz daha uzun sürüyor. 2002 yılında 24 olan puan, 2007 ve 2008 yıllarında 28'e karşılık geliyor. Bu iki kategorinin toplamından oluşan endeks değeri ise, 2002 yılında 53 iken, 2007 yılında AKP dönemindeki en yüksek değeri olan 66'ya varıyor.

Duraklama ve gerileme

Bu yükselişin ardından, *Siyasi Haklar* kategorisi, 2013 yılına dek yatay bir seyir izliyor ve ardından düşüşe geçiyor. *Sivil Özgürlükler* kategorisinde ise yatay seyir daha kısa sürüyor ve 2011 yılında düşüş başlıyor. Bu düşüşlerin başlamasının ardından, her iki kategoride de tek bir senenin dahi bir öncekinden daha yüksek bir puana sahip olmaması önemli.

Bu tarihlerden itibaren özgürlükler sadece daralıyor. **2015 senesi bu noktada önemli.** Zira bu yıla ait veriler, her iki kategoride de 2002 yılı ile aynı. Yani, 2015 yılına gelindiğinde, AKP ilk yıllarında Avrupa Birliği reformları çerçevesinde gerçekleştirdiği demokratik

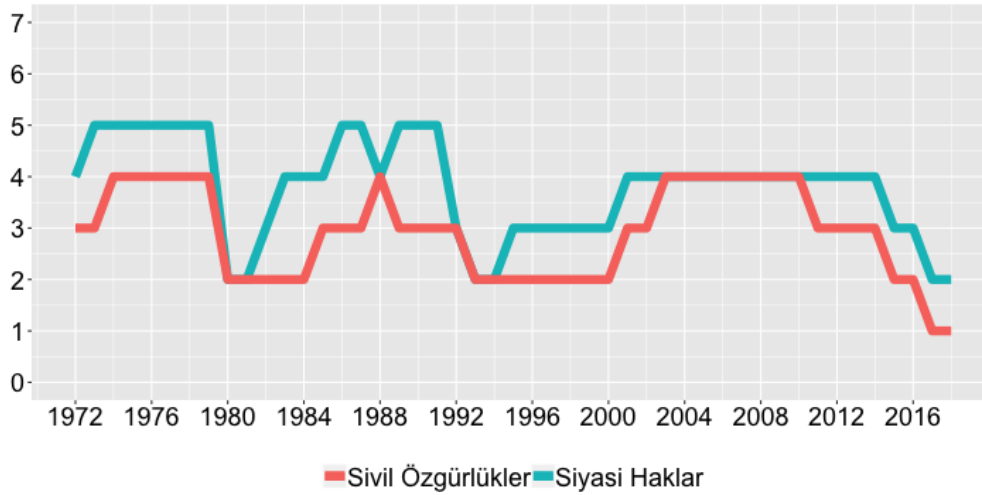
kazanımların tamamı ortadan kalkıyor. Müteakip yıllarda ise, AKP, kendisinden önceki dönemin de gerisine düşüyor.

2017 yılında, Türkiye'nin endeks skoru, Freedom House verilerinin yayınlanmaya başladığı 1973 yılından beri ilk kez "Özgür olmayan" ülkeler seviyesine inecek kadar düşüyor.

AKP-öncesi dönem

Grafik 2, Türkiye'nin 1972'den bugüne bütün Freedom House verilerini yansıtıyor. Bu veriler 1 ile 7 arasındaki nüanssız ölçekte.¹ Freedom House, 0 ile 1.5 puan arasındaki ülkeleri "Özgür olmayan" ülkeler olarak nitelendiriyor. *Sivil Özgürlükler* ve *Siyasi Haklar* kategorilerinin ortalamasına karşılık gelen bu skor, "Özgür" ülkeler için ise, 4.5 ile 7 arasında. 1.5 ile 4.5 arasında ise, "Kısmen özgür" ülkeler yer alıyor.

Grafik 2. Freedom House, Özgürlükler Endeksi (Türkiye, 1972-2018)

Türkiye sadece 1974 ile 1979 arasında, sınırdan da olsa 4.5 puan ile "Özgür" ülke kategorisinde yer almış alabilmiş. 2017 ve 2018 yıllarında ise, 1.5 puan ile (yine sınırdan) "Özgür olmayan" ülke kategorisinde. Bu dönemler haricinde Türkiye hep 2 ile 4 arasında puanlara sahip ve dolayısıyla "Kısmen özgür" kategorisinde.

1 Önceki verilerle uyumlu olması için buradaki verileri daha yüksek puanlar daha yüksek demokrasi seviyesine karşılık gelecek şekilde tersyüz ettim. Müteakip grafiklerde de aynı bütünselliği koruyacak şekilde hareket ettim.

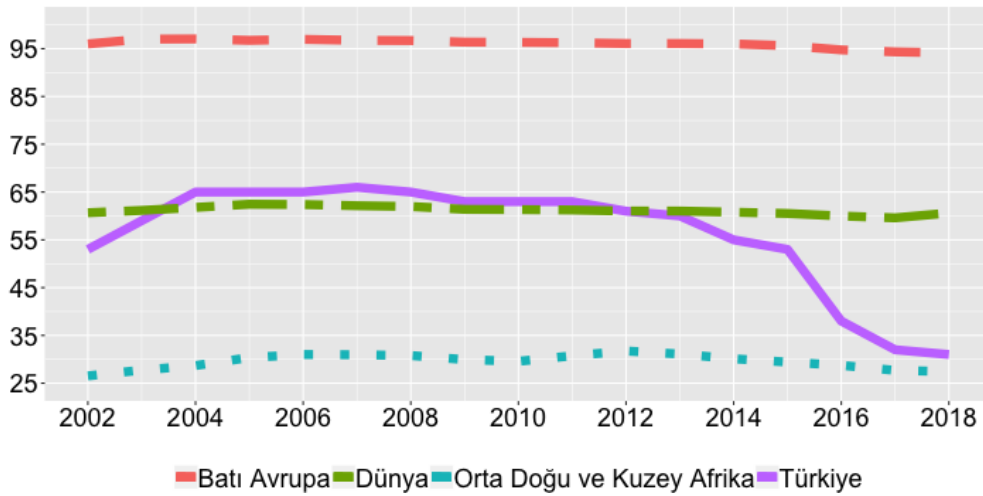
3. Demokratik Özgürlükler: Türkiye ve Dünya

Türkiye'nin özgürlükler konusunda bulunduğu yeri ve yaşadığı iniş çıkışları daha kuşatıcı bir şekilde anlayabilmek için bölgesel ve küresel karşılaştırmalar da gerekli. Türkiye, Avrupa Birliği'ne sınırlı olan bir Orta Doğu ülkesi. Bu nedenle, Türkiye'nin özgürlük skorlarını öncelikle bu iki bölge ile karşılaştırmak daha anlamlı.

Grafik 3, Grafik 2'deki iki kategorinin ortalamasına karşılık gelen özgürlük skorlarına yer veriyor ve Türkiye'nin skorlarını Batı Avrupa, Dünya ve Orta Doğu/Kuzey Afrika ortalamaları ile karşılaştırıyor. Grafikteki kesikli çizgiler, (yukarıdan aşağıya doğru) Batı Avrupa,² Dünya ve Orta Doğu/Kuzey Afrika ortalamaları.

Grafiğin kapsadığı yıllarda, 24 Batı Avrupa ülkesinin puan ortalaması hep 100 üzerinden 95 civarında seyretmiş. 195 ülkenin verilerinden oluşan dünya ortalaması ise, 60 puan civarında. 19 Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkesinin ortalaması Batı Avrupa ve dünyaya göre daha hareketli. Bu ortalamaların dağılımı, 27 ila 32 aralığında. (Karşılaştırma yapacağım için, Türkiye'yi Orta Doğu kategorisine dahil etmedim.)

Grafik 3. Freedom House, Özgürlükler Endeksi (2002-2018)

Türkiye ile Avrupa arasındaki demokrasi açığı, Batı Avrupa'nın genelini kapsıyor. 2018 itibarıyla Batı Avrupa kategorisinin son sırasında yer alan Monaco 82 puanda. Bir üst sıradaki Yunanistan'ın puanı ise 87. Yani, 31 puana kadar gerilemiş olan Türkiye ile bu ülkeler arasındaki fark kategorik. Dahası, aynı durum, Avrupa Birliği üyesi olan (ve yukarıdaki grafikte yer almayan) 11 Doğu Avrupa ülkesi için de geçerli.

2018 yılı verilerine göre, Türkiye'nin Orta Doğu ve Kuzey Afrika kategorisi içindeki durumu da pek iyi değil. Puanları 78 ila 84 arasında değişen İsrail, bu kategorinin lideri durumunda. İsrail'i, 2011'den itibaren puanı 58-79 aralığında olan Tunus var. Türkiye ise, 19 Orta Doğu

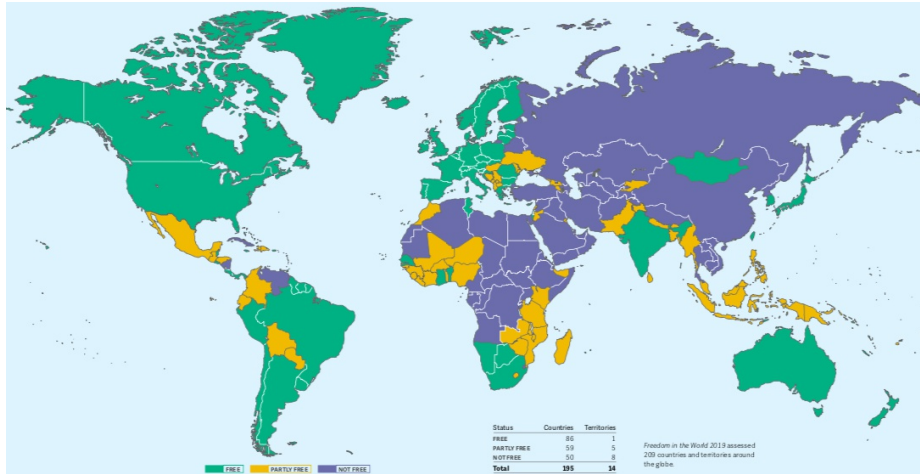
2 Batı Avrupa, komünist geçmişe sahip olmayan Avrupa ülkelerine atıfta bulunuyor ve dolayısıyla coğrafi olmaktan ziyade siyasi mana ifade ediyor.

ülkesi arasında dokuzuncu sırada.

* * *

Grafik 4, özgür (*yeşil*), kısmen özgür (*sarı*), ve özgür olmayan (*mor*) ülkeleri dünya haritası üzerinde gösteriyor.

Grafik 4. *Freedom House, Dünyada Özgürlükler Endeksi (2018)*

4. Basın Özgürlüğü: Türkiye

Basın özgürlüğüne baktığımızda da benzeri bir manzara ile karşılaşyoruz. AKP'nin iktidara gelmesinin ardından basın özgürlükleri yükselişe geçiyor. 2004 yılına kadar süren bu yükseliş, 2008 yılından itibaren yerini sadece düşüşe bırakıyor. 2011 yılında, 2002'deki seviyeye inen basın özgürlüğü, 2012'den sonra sert düşüşler kaydediyor. (2017 ve 2018 rakamları henüz açıklanmadı.)

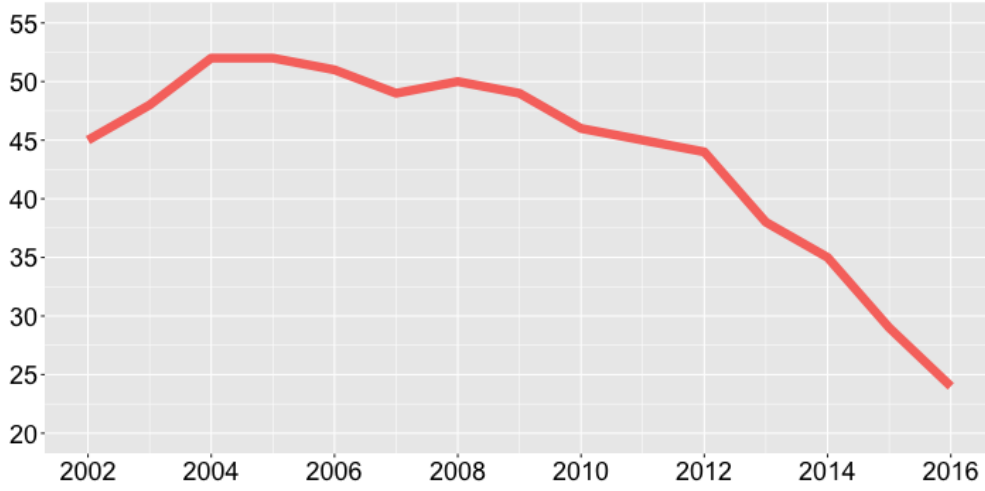
Freedom House'un *Basın Özgürlüğü* endeksi üç kategoriye dayanıyor:

- (1) Hukuki Ortam
- (2) Siyasi Ortam
- (3) Ekonomik Ortam

Bu üç kategori, endeks içinde (sırasıyla) %30, %40 ve %30 ağırlığa sahip. Her kategorinin altında yedi ila sekiz indikatör var. Aşağıdaki üç bölüm, bu kategorilere ve indikatörlere odaklanıyor. Her alt başlık, indikatörlerin özet çevirilerini de içeriyor.

Bahsi geçen her indikatör, basın özgürlüğünü tehdit eden olumsuz bir faktöre karşılık geliyor. Bir ülkedeki olumsuz faktörlerin sayısı arttıkça, o ülkede basın özgürlüğünden söz edebilmek zorlaşıyor.

Grafik 5. *Freedom House, Basın Özgürlüğü Endeksi (Türkiye, 2002-2016)*

Bu yaklaşımdan ötürü, Freedom House Basın Özgürlüğü endeksinde yüksek puanlar olumsuzluk işareti. Ancak yanlış anlaşılmalari ortadan kaldırmak ve bu dosya içindek bütünselliği temin etmek için, grafiklerdeki verileri (daha yüksek puanlar daha yüksek basın özgürlüğüne karşılık gelecek şekilde) tersyüz ettim.

a. Hukuki Ortam (%30)

Hukuki Ortam kategorisi, bir ülkedeki kanunların ve bu kanunların pratiğe yansiyış şeklinin basın özgürlüğünü sınırladığı durumlara odaklanıyor. Kategori altında sekiz indikatör var:

- (a) Basın hürriyetine dair anayasal güvencelerin bulunmaması ya da bu güvencelerin pratiğe yansımaması.
- (b) Muhabirlerin geleneksel ya da dijital medyada yayınladıkları haberler nedeniyle (milli güvenlik de dahil olmak üzere) çeşitli gerekçelerle kaynaklarını açıklamaya zorlanmaları, hapsedilmeleri.
- (c) Hakaret ve iftira kanunlarının devlet görevlilerine eleştiri zırhı oluşturması, gazetecilere hakaret davaları açılması ve hapis cezaları verilmesi, hükümete mesafeli gazetecilerin ve medya kuruluşlarının yüklü tazminat davaları ile seslerinin kısılması.
- (d) Yargı mensuplarının gerek kendi tercihleri gerekse yürütmenin kontrolü altında davranmaları nedeniyle ifade özgürlüğünü korumamaları.
- (e) Kanunların hükümet kayıtlarına ve genel manada bilgiye erişimi teminat altına almaması, ya da bilgi edinme hakkının sadece kağıt üzerinde varolması. Örneğin, resmi belgeleri kanuna rağmen açıklamayan devlet yetkilileri hakkında kanuni süreç başlatılmaması.

(f) Yeni aktörlerin piyasaya girişi önündeki bariyerlerin yüksek olması, yeni gazetecilerin ve medya kuruluşlarının lisans ve frekans almalarının önünde gereksiz engeller bulunması, devlet fonlarıyla desteklenen ve kamu kuruluşu olarak faaliyet gösteren medyanın haksız rekabete yol açması.

(g) Devletin, medya kuruluşlarının kendi kendilerini yönetecekleri sivil kurumlar oluşturmalarını teşvik etmemesi. Medya kuruluşlarının, devlet kurumları tarafından denetlenmeleri. Medya üzerinde düzenleyici görev ve yetkilere sahip olan kurumların bağımsız hareket etmemesi, bu kurumların siyasi ve ticari nüfuza açık olması, ilgili kurumlarda görev yapan kişilerin atamalarının şeffaf bir süreç dahilinde yapılmaması, medya kuruluşlarının bu kurumlarda adil derecede temsil edilmemesi.

(h) Gazetecilik yapmak isteyenlerin eğitim, lisans edinme, meslek kuruluşlarına üyelik gibi bir dizi şartı yerine getirmek zorunda olmaları, bu şartların temin sürecinde eşitlikli ya da maliyetli uygulamaların bulunması, yurtdışında faaliyet göstermek isteyen gazetecilere çıkış vizesi uygulanması.

b. Siyasi Ortam (%40)

Siyasi Ortam kategorisi, basın-siyaset ilişkileri ile ilgili. Devletin işleyişinin ve ilişkilerinin şeffaf olmaması, devlet-medya ilişkilerinin eşitlik ve dürüstlük esasına dayanmaması ve basın kuruluşlarının devlet tarafından sindirilmesi gibi konular Siyasi Ortam başlığı altına giriyor. Bu kategori altında yedi indikatör var:

(a) Editoryal tercihlerin devlet yetkililerinin ya da medya patronlarının güdümünde olması. Gazetecilerin işe alınma, işten atılma ya da terfi kararlarının partizanca ve taraflı bir şekilde alınması. Gazetecilerin yazdıkları ya da söyledikleri nedeniyle işlerini kaybetmeleri. Medyanın ürettiği içeriğin partizan olması, pek çok gazetenin hükümet yanlısı ya da hükümet karşıtı bir tutum sergilemesi. Kamuya ait medya kuruluşlarının hükümet tesirinde yayın yapması, muhalefetin bu kuruluşlara erişiminin sınırlı olması. Hükümetin internet üzerindeki haberlerin içeriğini manipüle etmesi, propaganda sitelerine ve ücretli çalışan yorumculara ya da sosyal medya botlarına sahip olması.

(b) Hükümetin ve kamu kuruluşlarının faaliyetlerinin basına açık olmaması. Düzenli basın konferansları ile medyanın bilgilendirilmemesi. Hükümetin (özellikle muhalif düşüncedeki) partilere, sendikalara ya da dini gruplara ait bilgi kaynaklarına erişimi etkilemesi ya da sınırlandırması.

(c) Resmi bir sansür kurumunun varlığı. Yayın öncesinde ya da sonrasında sansür sürecinin işlenmesi. Medya kuruluşlarının herhangi bir yayınları üzerine zorla kapanmaları. Devlet yetkilileri ya da onlar adına hareket eden aracılardan kimi internet sitelerini, sosyal medya platformlarını ya da kimi konulardaki online içeriği engellenmeleri, filtrelemeleri ya da kaldırılmaları. Yabancı haber kaynaklarına erişimin engellenmesi.

(d) Özel ya da kamuya ait medya kuruluşlarında otosansürün yaygınlığı. Gazetecilerin tehlikeli olduğu bilinen kimi konulardan uzak durmaları. Medya yöneticilerinin gazeteciler üzerinde ileri seviyede sansür uygulaması. Gazeteciler ile devlet yetkilileri

arasında kimi konulardaki içeriği sınırlayan centilmenlik anlayışları bulunması.

(e) Basılı, sesli, görsel ve dijital medyadaki içeriğin farklı perspektifleri yansıtan bir çeşitlilikten yoksun olması. Bilgi akışını sınırlama gayretleri nedeniyle insanların yerel ya da uluslararası kaynaklara erişememeleri. Hassas konuların işlenmesini mümkün kılan güçlü bir geleneğin bulunmaması. Gazetecilerin ve blog yazarlarının hükümeti ya da diğer güçlü aktörleri ilgilendiren (yolsuzluk gibi) hassas konularda araştırmacı haberler yapamamaları.

(f) Gazetecilerin görev başında iken sataşmalara ve saldırılara uğrayabilmesi, gazetecilerin ülkenin kimi bölgelerine erişimlerinin sınırlı olması; savaş ya da benzeri çatışmalar nedeniyle medyanın faaliyetlerinin sınırlanmış olması; tehlikeli bölgelerde görev yapan gazetecilerin “iliştirilmiş” olma zorunluluğu. Yabancı gazetecilerin ülkedeki faaliyetlerinin sınırlandırılması. Hükümeti hedef alan yabancı gazetecilerin sınır dışı edilmeleri.

(g) Gazetecilerin ya da blog yazarlarının tehdit almaları, keyfi şekillerde tutuklanmaları, yaralanmaları, öldürülmeleri. Gazetecilerin mesleki çalışmalarından ötürü (uyuşturucu kullanımı, vergi kaçakçılığı gibi) gazetecilik dışı alanlarda aslında işlemedikleri suçlar nedeniyle yargılanmaları. Silahlı suç örgütlerinin ya da aşırı görüşlere sahip olan grupların gazetecileri hedef almaları, gazetecilerin kendilerini koruyabilmek için gizlenmek ya da ülkeyi terk etmek zorunda kalmaları, internet üzerinden yayın yapan haber ve yorum sitelerinin ya da sosyal medya hesaplarının teknik saldırılara maruz kalmaları.

c. Ekonomik Ortam (%30)

Ekonomik Ortam kategorisi ise, basın özgürlüğünü zedeleyen ekonomik koşullara odaklanıyor. Bir ülkenin ekonomisinin genel durumu, medya sektörüne girişi zorlaştıran finansal bariyerler, büyük şirketler ile siyasiler arasındaki ilişkiler ve bu ilişkilerin hem büyük hem de küçük medya kuruluşları üzerindeki etkileri gibi sorunlar, bu kategorinin içeriğini oluşturuyor. Kategori altında sekiz indikatör var.

(a) Kamuya ait medyanın haber ve bilgiye tamamen ya da sadece belli branşlarda hakim olması, özel haber ajanslarının haber üretiminin sınırlı olması. Özel medya kuruluşlarının kendi haber içeriklerini üretmiyor olmaları. Gerek kamuya ait gerekse özel medyanın editoryal bağımsızlıktan yoksun olması.

(b) Özel medya kuruluşlarının sahiplerinin tam olarak belli olmaması. Medya patronlarının hükümet ya da siyasi partiler içinde görev almaları ya da siyasiler ile resmi olmayan ilişkiler içinde bulunmaları, ve bu ilişkilerin her zaman halka açık olmaması.

(c) Medya kuruluşlarının birkaç endüstriyel ya da ticari grubun mülkiyetinde olması. Bu grupların sahip oldukları farklı medya şirketlerinin yatay entegrasyon ile haber üretimini ve dağıtımını tekelleri altına almaları, güçlü grupların rekabeti bastırmaları ve haberlerin içeriğini ve çeşitliliğini sınırlandırmaları. Kanunların bu tekelleşmeyi önleme adına gerekli tedbirler içermemesi.

(d) Haber üretim ve dağıtım araçlarının tekelleşmiş olması. Hükümetin bağımsız medyanın dağıtım kanallarına baskı uygulaması. Basılı yayınların toplanması. Medya kuruluşlarının demirbaşlarına el konması. İnternetin karartılması. Altyapı eksiklikleri nedeniyle geleneksel ve dijital medyanın ülkenin her yerine ulaşamaması.

(e) Radyo frekansı almanın, gazete tescil etmenin ya da internet sitesi açmanın yüksek vergilere bağlı olması. Medyanın diğer endüstrilere göre daha yüksek vergi olanlarına tabi tutulması. Medya sektörüne yapılacak yabancı yatırım ya da desteklerin sınırlamalara tabi olması.

(f) Özel medya kuruluşlarına verilen devlet desteğinin eşitliksiz olması. Devletin ya da sivil kurumların, kimi medya kuruluşlarını, onlara verdikleri reklamları azaltmakla ya da boykotla tehdit ederek editoryal tercihler üzerinde etkili olmaya çalışmaları. Devletin ya da sivil aktörlerin şirketleri belli medya kuruluşlarına reklam vermemeye zorlamaları.

(g) Devlet yetkililerinin belli konuları işlemeleri ve kimi diğerlerinden uzak durmaları için gazetecilere ödemeler yapmaları. Gazetecilerin sıklıkla rüşvet almaları, ve gerek gazetecilerin gerekse medya kuruluşlarının kimi zaman rüşveti kendilerinin teklif etmeleri.

(h) Medyanın devlete, siyasi partilere, büyük şirketlere ya da diğer etkili aktörlere bağımlı olması. Ekonomik bunalım ya da devletin ekonomi üzerindeki hakimiyeti nedeniyle özel girişimcilerin kendi ayakları üzerinde durabilen bir haber kuruluşu ortaya çıkarmakta zorlanmaları. Bağımsız haber kuruluşlarının reklam ya da abonelik gelirleri ile ayakta durabilmelerinin mümkün olmaması.

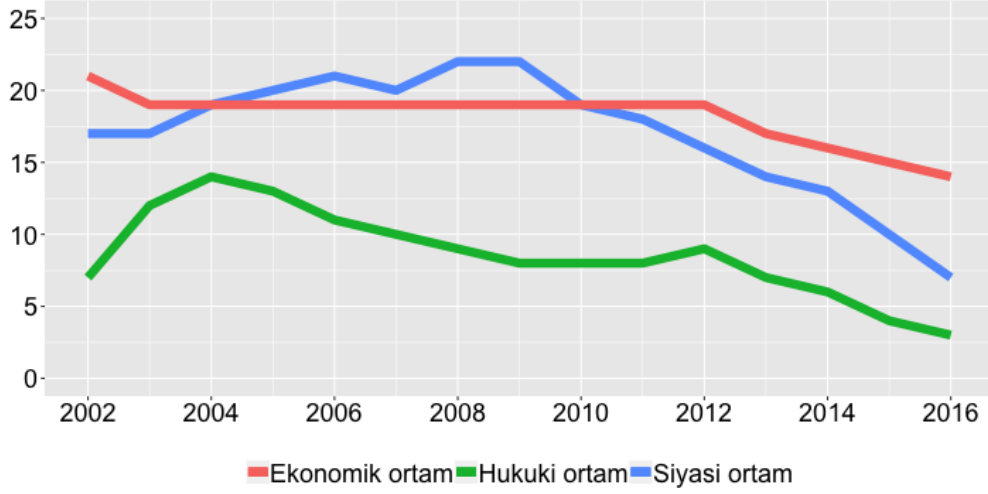
Türkiye'deki Olumsuzluklar

Yukarıdaki 23 indikatör dikkatle incelenecek olursa, Türkiye'nin basın özgürlüğü puanındaki düşüşü anlamlandırmak kolaylaşır. Freedom House Basın Özgürlüğü endeksi, dünya üzerindeki bütün ülkeleri bu 23 indikatörde ifade bulan kriterler doğrultusunda puanlıyor. Ancak ilgili indikatörlerin ezici çoğunluğu adeta bir Türkiye resmi ortaya çıkarıyor. Zira, bahsi geçen sorunlar Türkiye'de gayet yaygın. Bu sorunlar elbette AKP ile başlamış değil. Türkiye'nin basın özgürlüğü puanının 2002 yılında da zaten yüksek olmaması, bu durumu doğruluyor. Ancak Türkiye medyasının kronik sorunları 2012 yılından itibaren (bu sefer daha farklı bir iktidarın güdümünde) daha da büyüyor.

Grafik 6, basın özgürlüğü başlığı altındaki bu üç kategoride Türkiye'nin puanlarını yansıtıyor. (Grafik 5, Grafik 6 içindeki üç eğrinin ağırlıklı ortalamasına karşılık geliyor.)

Grafiğe baktığımızda, AKP iktidarı süresince Ekonomik Ortamın (basın özgürlüğü özelinde) hiçbir zaman iyiye gitmediğini görüyoruz. Yükseliş de, düşüş de Hukuki ve Siyasi alanda yaşanmış. Bir başka deyişle, AKP iktidarı, Türkiye basınındaki kronik ekonomik sorunları derinleştirmiş. Tamamen iktidara bağlı bir alternatif medyanın oluşturulması ve eski dönemin iktidar medyasının sindirilmesi, bu dönemin bir özeti gibi.

Grafik 6. Freedom House, Basın Özgürlüğü Endeksi (Türkiye, 2002-2016)

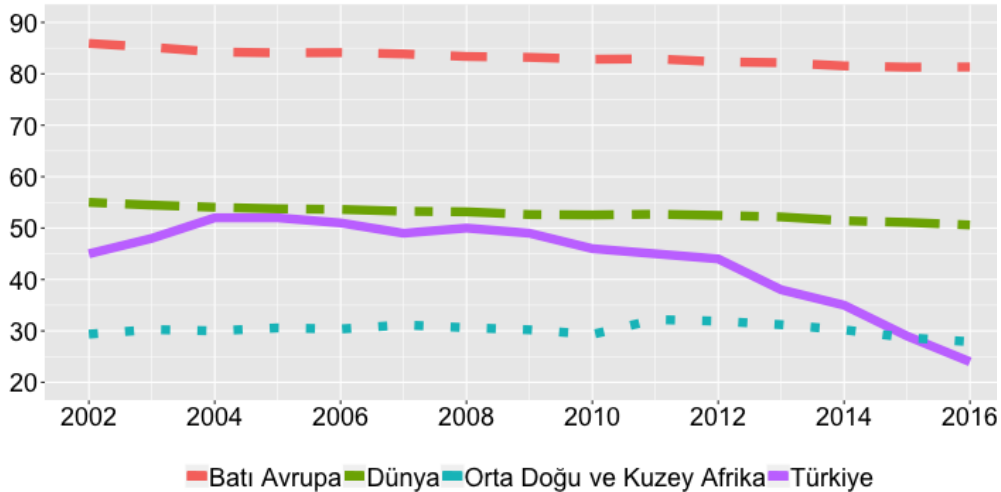

Hukuki alanda, 2002-2004 arasında olumlu değişimler yaşanmış. Ancak, iniş, 2005 gibi erken bir tarihte başlamış. Siyasi alandaki olumlu gelişmeler daha uzun ömürlü olmuş ve 2009'a dek sürmüştür. 2012 yılı ise, bir kırılma noktası gibi. Bu tarihten itibaren bu üç alanın hiçbirinde herhangi bir yükseliş yok.

5. Basın Özgürlüğü: Türkiye ve Dünya

Grafik 7, dünyanın genelinde basın özgürlüğü alanında gerilemeler yaşandığını gösteriyor. Grafikteki kesikli çizgiler (yukarıdan aşağıya doğru) Batı Avrupa, Dünya ve Orta Doğu/Kuzey Afrika ortalamalarına karşılık geliyor.

Grafik 7. Freedom House, Basın Özgürlüğü Endeksi (2002-2016)

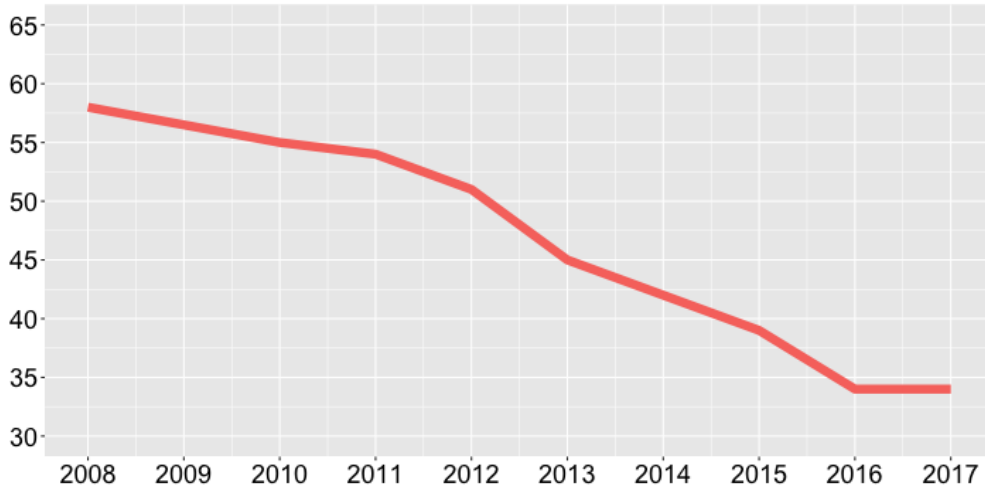
Grafiğin kapsadığı dönemde Batı Avrupa ülkelerinin basın özgürlüğü puan ortalaması 100 üzerinden 81'in altına inmemiş. Dünya ortalaması ise, 50-55 bandında. Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkelerinin ortalaması ise yine biraz daha dalgalı ve 28-32 aralığında.

2002 yılı rakamlarına baktığımızda Türkiye'nin 45 puan ile dünya ortalamasının altında ve Orta Doğu kategorisi içinde nisbeten iyi bir yerde olduğunu görüyoruz. AKP iktidarının ilk yıllarında basın özgürlüğü genişleyerek dünya ortalamasına yaklaşıyor. Ancak 2009 ve özellikle de 2012'nin ardından yaşanan düşüşlerle 2016 yılında Orta Doğu ortalamasının altına iniyor.

6. İnternet Özgürlüğü

Freedom House'un İnternet Özgürlüğü Endeksi, nisbeten yeni. Bu konudaki veriler, 2008 yılından geriye gitmiyor. 2009 yılı için data mevcut değil. 2010 yılından itibaren ise, düzenli olarak her yıl yeni data yayımlanıyor.

Grafik 8. Freedom House, İnternet Özgürlüğü Endeksi (Türkiye, ortalama skor, 2008-2017)

Yukarıdaki grafiğe baktığımızda, 2008 yılından itibaren Türkiye'de internet üzerindeki özgürlüklerin giderek daraldığını görüyoruz. Dahası, tıpkı demokrasi ve basın alanlarında olduğu gibi, internet özgürlüğündeki daralma da 2011 yılından itibaren ivme kazanıyor.

İnternet Özgürlükleri Endeksi üç kategoriye dayanıyor:

- (1) Erişim Engeli
- (2) İçerik Sınırlamaları
- (3) Kullanıcı Hakları İhlali

Bu üç kategorinin endeks içindeki ağırlıkları (sırasıyla) %25, %35 ve %40 seviyelerinde.

Erişim Engeli kategorisinin altında beş, diğerlerinin altında ise sekizer indikatör var. Aşağıdaki üç bölüm bu kategorilere ve onları oluşturan indikatörlere odaklanıyor. Her alt başlık, indikatörlerin özet çevirilerini de içeriyor.

Üç kategori altındaki 21 indikatör,³ bir ülkede internet özgürlüğünden söz edebilmek için günümüzde ne gibi kriterlerin kullanıldığı konusunda genel bir fikir edinme amacıyla da incelenebilir.

* * *

21 indikatörün herbiri, internet özgürlüğünü tehdit eden olumsuz bir uygulamaya karşılık geliyor. Bir ülkede ilgili olumsuz uygulamalar sayıca arttığı ölçüde, internet özgürlükleri daralıyor. Endeks, olumsuz uygulamaları üst üste koyma prensibine dayanıyor. Bir başka deyişle, her olumsuz uygulama, ülkenin özgürlük puanını yükseltiyor. Dolayısıyla, ortaya çıkan datayı, *İnternet Özgürlüğü Problemi Endeksi* olarak nitelendirmek de mümkün. Bu yanlış anlaşılmayı ortadan kaldırma amacıyla, grafiklerdeki verileri (daha yüksek puanlar daha yüksek internet özgürlüğüne karşılık gelecek şekilde) tersyüz ettim.

a. Erişim Engeli (%30)

Erişim Engeli kategorisi, bir ülkedeki uygulamaların internete (ve diğer enformasyon ve iletişim teknolojilerine) erişime getirdiği sınırlamalara odaklanıyor. Kategori altında beş indikatör var:

- (a) İnternet ve diğer enformasyon ve iletişim teknolojilerine erişime getirilen yapısal sınırlamalar ne boyutta? (0-6 puan)
- (b) İnternet ve diğer enformasyon ve iletişim teknolojilerine erişim pahalı ya da nüfusun kimi segmentleri için ulaşılmaz mı? (0-3 puan)
- (c) Hükümet, iletişim teknolojilerine bağlanmaya ya da belli sosyal medya ve iletişim uygulamalarına erişime kalıcı olarak ya da spesifik hadiseler esnasında sınırlamalar getiriyor mu? (0-6 puan)
- (d) Dijital teknolojilere erişim sağlayan çok sayıda şirketin varlığını önleyen kanuni düzenlemeler ya da ekonomik engeller var mı? (0-6 puan)
- (e) Dijital teknolojiler üzerinde denetleme yetkisine olan ulusal seviyedeki düzenleyici kurullar ne derece özgür, adil, ve bağımsız bir şekilde faaliyet gösteriyor? (0-4 puan)

b. İçerik Sınırlamaları (%35)

İçerik Sınırlamaları kategorisi, hemen her türlü dijital içeriğe getirilen sınırlamalara odaklanıyor. Bu kategori altında sekiz indikatör var:

3 Bu 21 indikatörün herbirinin altında üç ila altı arasında alt-indikatör bulunuyor. Buradaki özet, sayıları yüze yaklaşan bu alt-indikatörleri gözardı ediyor. İlgili detaylara Freedom House'un [resmi internet adresinden](#) erişmek mümkün.

- (a) Devlet ya da diğer aktörler, internetteki ve diğer enformasyon ve iletişim teknolojilerindeki (özellikle siyasi ve sosyal konular hakkındaki) içeriği ne derece engelliyor ya da filtreliyor? (0-6 puan)
- (b) Devlet, kimi içeriğin zorla silinmesi adına (erişim sağlayıcısı özel kurumları buna mecbur tutmak da dahil olmak üzere) hukuki, idari ya da diğer yollara ne derece başvuruyor? (0-4 puan)
- (c) İnternet ve diğer enformasyon ve iletişim teknolojilerindeki üzerindeki içeriğe getirilen sınırlamalar ne derece şeffaf, kağıt üzerindeki amaçlar ile ne derece orantılı, ve bu sınırlamalara eşlik eden bağımsız temyiz süreci ne derece mevcut? (0-4 puan)
- (d) Online gazeteciler, yorumcular ve sıradan kullanıcılar oto-sansüre başvuruyor mu? (0-4 puan)
- (e) Hükümet ya da herhangi bir partizan çıkar (grubu), online bilgi kaynaklarının içeriğini ne kadar belirliyor ya da manipüle ediyor? (0-4 puan)
- (f) Kullanıcıların online içerik yayınlamalarını ya da online medya kuruluşlarının faaliyetlerinin finansal olarak sürdürülebilir olmasını olumsuz yönde etkileyen ekonomik engeller var mı? (0-3 puan)
- (g) Hükümetin kimi içeriğe erişimi sınırlandırma girişimlerine rağmen, vatandaşlara sağlıklı ve farklı görüşler yansıtan bilgi kaynakları ne derece mevcut? (0-4 puan)
- (h) Bireyler, internet ve diğer enformasyon ve iletişim teknolojilerini (özellikle siyasi ve sosyal konularda) bilgi kaynağı ve mobilizasyon aracı olarak kullanmakta ne derece başarılılar? Bu gibi mobilizasyon araçlarına hükümet engeli olmadan erişmek ne derece mümkün? (0-6 puan)

c. Kullanıcı Hakları İhlali (%40)

Kullanıcı Hakları İhlali kategorisi ise, internet ve cep telefonları başta olmak üzere, enformasyon ve iletişim teknolojilerini kullanan insanların gizlilik haklarına odaklanıyor. Kimi indikatörler ise, daha spesifik olarak internet üzerinden düşüncelerini paylaşan insanların hukuki kovuşturmalara, yıldırımlara ya da fiziksel tehditlere maruz kalmadan ifade özgürlüklerini kullanıp kullanmadıklarını dikkate alıyor. Bu kategori altında sekiz indikatör bulunuyor:

- (a) Anayasa ve diğer kanunlar (internet içeriği dahil olmak üzere) ifade özgürlüğünü korumayı öngören düzenlemeleri ne derece içeriyor? (İfade özgürlüğünü koruyan düzenlemeler) ne derece uygulanıyor? (0-6 puan)
- (b) İnternet ve diğer enformasyon ve iletişim teknolojileri üzerindeki faaliyetler için kriminal cezalar ya da sivil yükümlülükler öngören kanunlar var mı? (0-4 puan)
- (c) Bireyler, internet ve diğer enformasyon ve iletişim teknolojileri üzerinde (özellikle siyasi ve sosyal konularda) yaydıkları ya da eriştikleri bilgiler nedeniyle ilgil devlet

kurumlarınca tutuklanıyor, ya da hukuki soruşturmalara ve müeyyidelere maruz kalıyorlar mı? (0-6 puan)

(d) Hükümet, anonim iletişime sınırlamalar getiriyor ya da kullanıcı kaydını zorunlu tutuyor mu? (0-4 puan)

(e) İnternet ve diğer enformasyon ve iletişim teknolojileri üzerindeki, hukuki ya da bağımsız denetim bulunmaksızın yapılan devlet gözetimi (kullanıcıların data trafiğinin sistemli olarak alıkonması da dahil olmak üzere) ne boyutta?

(f) Dijital teknolojilere erişim sağlayıcılar, kullanıcıların iletişimlerinin gözlemlenmesi konusunda hükümete yardımcı olmaya ne denli mecburlar? (0-6 puan)

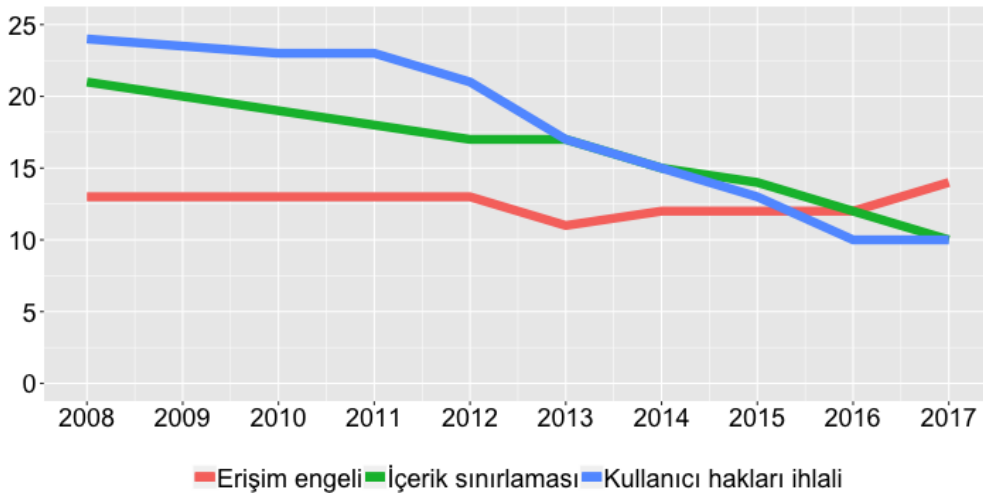
(g) Blog yazarları, diğer enformasyon ve iletişim teknolojileri kullanıcıları, internet siteleri ya da (bu kişi ya da kurumlarla ilişkili) maddi varlıklar, devlet kurumlarının ya da herhangi bir başka aktörün yasa dışı yıldırımlarına ya da fiziksel saldırılarına maruz kalıyor mu? (0-5 puan)

(h) İnternet siteler, devlete bağlı ya da özel kuruluşlar, enformasyon ve iletişim teknolojileri kullanıcıları ya da servis sağlayıcılara yönelik (siber saldırılar, hack hadiseleri, ya da diğer kötü niyetli tehditler de dahil olmak üzere) teknik şiddet ne kadar yaygın? (0-3 puan)

Türkiye'deki Olumsuzluklar

Türkiye'deki internet özgürlüğünün seyri kategoriler bazında incelendiğinde, ülkenin özgürlük puanındaki düşüşün erişim engelinden kaynaklanmadığı ortaya çıkıyor. Grafik 9'un da işaret ettiği gibi, erişim alanında kimi sorunlar bulunsa da, Türkiye'nin bu alandaki puanı 2008'den itibaren yatay bir seyir izlemiş. Diğer iki alandaki özgürlükler ise sürekli daralmış.

Grafik 9. *Freedom House, İnternet Özgürlüğü Endeksi (Türkiye, kategoriler, 2008-2017)*

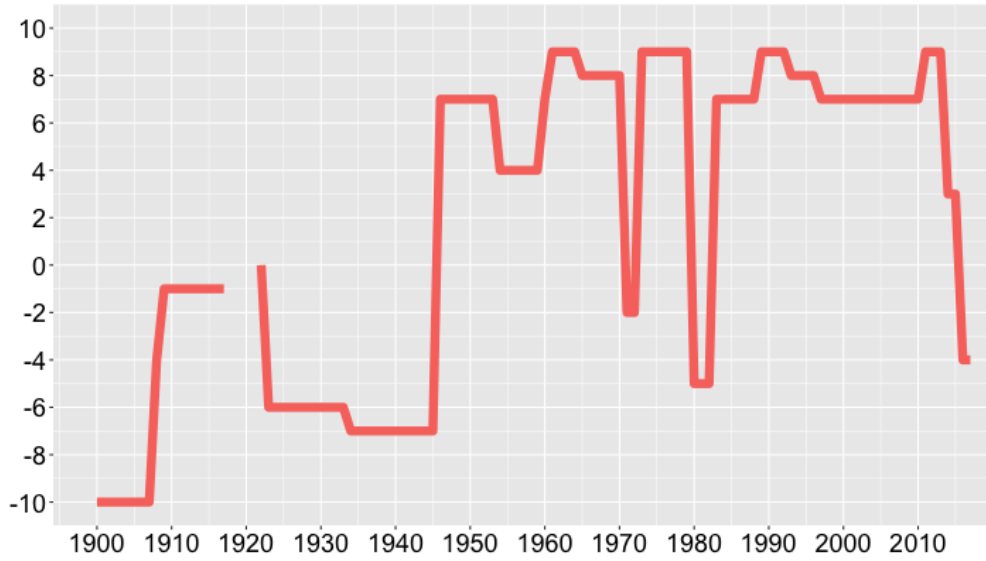
7. Polity4 Endeksi

Polity4 endeksi nitelik olarak Freedom House'tan biraz farklı. Polity4, siyasi rekabete ve denge/fren mekanizmalarına ağırlık veriyor. Dolayısıyla, iyi kötü işleyen bir demokrasi bile Polity4 endeksinde yüksek puanlar alabiliyor. Adil seçimlerin, katılımcılığın ya da lider üzerindeki sınırlamaların azaldığı durumlarda ise puan düşüyor.

Polity4'un bu yöndeki seçimi, siyasi rekabetin ve denge/fren mekanizmalarının demokrasi için merkezi öneme sahip olmasından ileri geliyor. Seçimlerin özgür, adil ve adaylık sürecinden itibaren herkesin rekabetine açık olmadığı bir ülkede demokrasiden söz edebilmek zor. Ancak, özgür, adil, rekabete açık bir seçimler demokrasi için yeterli değil. Yöneticilerin ve görev yaptıkları ofislerin/kurumların farklı kurumlarla dengelenmesi de gerekli. Aksi takdirde, en iyi ihtimalle sahte/paravan/façade bir demokrasiden söz edebiliriz.

Polity4 verileri tam da bu nedenle Türkiye için özellikle önemli. Zira Grafik 10'un yansıttığı veriler, 2013 sonrasında Türkiye'nin puanlarında sert bir düşüşe işaret ediyor.

Grafik 10. Polity4, Demokrasi Endeksi (Türkiye, 1900-2017)

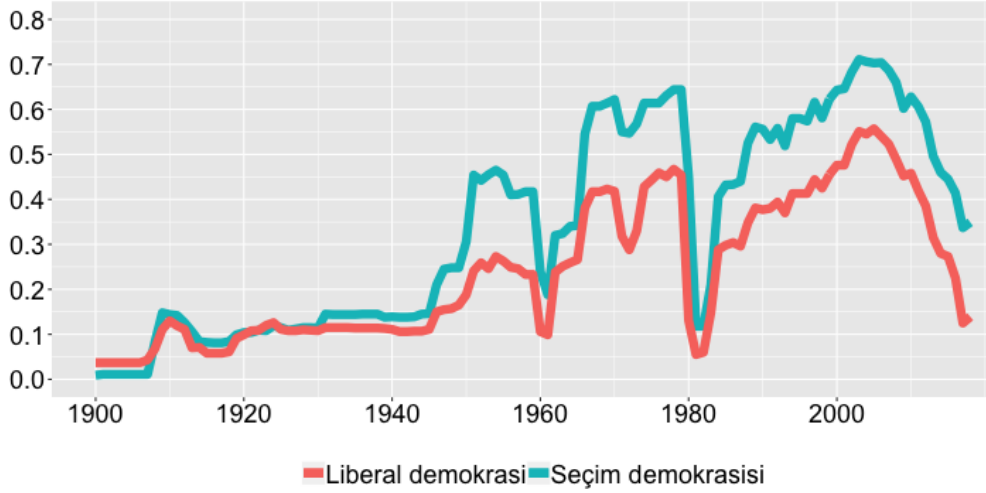
Grafik 10'un özetlediği 118 yıllık demokrasi tarihini kabaca şöyle özetlemek mümkün:

- II. Meşrutiyet dönemindeki anayasal monarşi ve özgürlük
- Muhaliflerin siyaset dışına itildiği, seçimsiz Tek Parti Dönemi
- 1960 darbesi
- 1971 Muhtırası
- 1980 darbesini takip eden üç yıllık dönem
- 1980'lerdeki Turgut Özal reformları
- 2013 sonrasında siyasi sistemin otoriterleşmesi

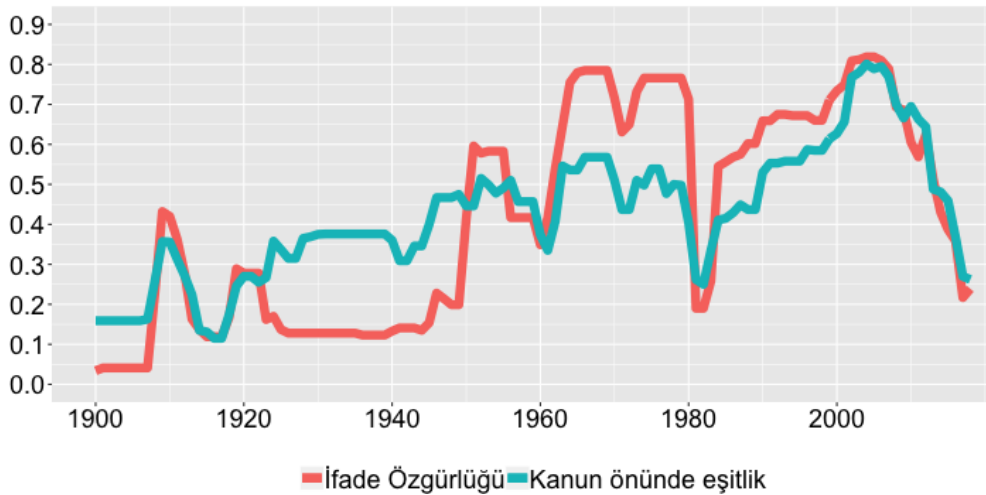
8. V-Dem Endeksi

V-Dem (ya da *Varieties of Democracy*), son yıllarda siyasetbilimciler arasında giderek daha da popüler olan bir endeks. Grafik 11'in yansıttığı V-Dem verileri Türkiye için Grafik 10'dakine benzer bir trend ortaya çıkarıyor.

Grafik 11. V-Dem, Demokrasi Endeksi (Türkiye, 1900-2018)

Grafik 12. V-Dem, Eşitlik ve İfade Özgürlüğü Endeksi (Türkiye, 1900-2018)

V-Dem çok sayıda indikatöre sahip ve bu sayede demokrasinin farklı boyutlarını ölçmeye imkan tanıyor. Grafik 12, bu boyutlardan ikisine yer veriyor: İfade Özgürlüğü ve Kanun Önünde Eşitlik. Bu iki veri arasındaki korelasyon büyük olsa da, aralarındaki farkın açıldığı

dönemler de var. Kanun önünde eşitlik alanında, üç dönemde büyük gerileme yaşanıyor:

- I. Dünya Savaşı yılları
- 12 Eylül dönemi
- AKP'nin en son dönemi

İfade özgürlüğü için ise dört kara dönem var:

- I. Dünya Savaşı yılları
- Tek-Parti dönemi
- 12 Eylül dönemi
- AKP'nin en son dönemi

[SON]